

Тамара Пагута

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається проблема професійної підготовки вчителя в контексті впровадження в навчально-виховний процес вищого навчального закладу взаємодії науки й мистецтва. На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано педагогічні умови, які забезпечують ефективну підготовку майбутніх учителів початкових класів до естетичного виховання молодших школярів. Визначаються шляхи реалізації поставлених завдань щодо естетичного виховання майбутніх педагогів початкової ланки системи освіти.

Ключові слова: педагогічні умови, майбутні вчителі початкових класів, естетичне виховання, молодші школярі

У контексті пошуку шляхів розбудови навчально-виховного процесу сучасна освіта активно переходить на позиції людиноцентризму (В. Кремень), згідно з якими духовно-ціннісний зміст освітнього процесу набуває першорядної значимості. Для вчителя школи І ступеня актуалізується перехід до дитиноцентризму (О. Савченко), який визначає своїм головним суб'єктом впливу дитину як унікальну, цілісну, самоцінну особистість із широкими можливостями для самоактуалізації. З огляду на це, зростає роль своєчасного формування в дітей естетичного досвіду як основи осмислення ними і зовнішнього буття, і власного внутрішнього світу. Професійно компетентна реалізація вчителем виховного потенціалу початкової освіти забезпечує бажану смислокорекцію основ світогляду молодших школярів. У результаті правильного педагогічного інструментування естетичні цінності успішно інтеріоризуються в особистісні цінності дитини та перетворюються на регулятори її поведінки. Від професійної компетентності педагога залежить, чи сформується в молодшого школяра цілісний естетичний досвід, або ж відбудеться фрагментарне пізнання навколишнього світу.

Важливість естетико-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів неодноразово розглядалась науковцями. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають філософсько-методологічні засади підготовки вчителя до освітньо-виховної діяльності (В. Андрущенко, С. Гончаренко, О. Гукаленко, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Лутай, Н. Ничкало, І. Підласий, С. Сисоєва, О. Сухомлинська та ін.); основні положення психології про особливості праці вчителя (Г. Балл,

І. Бех, В. Лазарєв, О. Леонтєв, В. Рибалка, В. Семиченко та ін.); особливості професійної підготовки вчителя у вищому навчальному закладі (О. Абдулліна, Р. Гуревич, Н. Мойсеюк, О. Пехота, М. Сметанський, Г. Філонов, О. Шестопалюк, В. Шахов, Н. Щуркова та ін.); теоретичні й методичні основи підготовки педагогів школи І ступеня (Н. Бібік, В. Бондар, П. Гусак, О. Кучерявий, С. Литвиненко, Д. Пашенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та ін.); формування готовності студентів до естетичної діяльності (Б. Брилін, Г. Локарева, С. Мельничук, Н. Миропольська, В. Орлов, О. Отич, О. Рудницька, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо, О. Щолокова та ін.).

Підготовка вчителя початкових класів до естетичного виховання школярів висвітлена в працях О. Білої, Н. Євстігнеєвої, Л. Зімакової, О. Макарової, Н. Савченко, З. Сироти, Н. Сулаєвої, В. Федорчук та ін. Вивчається також зарубіжний досвід естетико-педагогічної підготовки вчителя (Н. Абашкіна, А. Джуринський, О. Глузман, Н. Кічук, Н. Лавриченко, М. Лещенко, Л. Пуховська, Т. Кошманова, М. Красовицький та ін.). Проте дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до естетичного виховання молодших школярів не було об'єктом спеціального наукового пошуку. Актуальність та доцільність вибору теми роботи зумовлена необхідністю вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів згідно з вимогами суспільства до професіоналізму педагогів у галузі естетичного виховання; потребою в збереженні духовно-ціннісного змісту освітнього процесу в часи стрімких соціальних змін; суперечністю між психолого-фізіологічними особливостями молодшого шкільного віку як сенситивним періодом естетичного виховання дитини та недостатнім рівнем підготовки студентів до означеної діяльності у вищих навчальних закладах України.

Мета нашої статті полягає у визначенні педагогічних умов, які сприяють ефективній підготовці майбутніх учителів початкових класів до естетичного виховання молодших школярів, та окресленні шляхів реалізації поставлених завдань.

Підготовка вчителів початкових класів до естетичного виховання молодших школярів – складний і багатоаспектний процес. Ефективне розв'язання зазначеної проблеми, якість отриманих результатів залежатиме від створення відповідних педагогічних умов. Педагогічними умовами продуктивності процесу підготовки студентів до естетичного виховання дитини можуть бути обставини, що сприяють розвитку творчої активності, реалізації творчого підходу до розв'язання проблем естетичного виховання молодших школярів, активізації естетичного потенціалу особистості майбутніх педагогів, забезпеченню позиції активних суб'єктів діяльності, гармонійному пізнанню навколишньої дійсності. Серед умов були визначені такі:

1. Забезпечення взаємодії наукового та художнього підходів до

професійно-орієнтованої підготовки педагогів.

Сучасне тлумачення інноватики підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ орієнтує вищу школу на сміливе поєднання різних форм суспільної свідомості в процесі навчально-виховної роботи зі студентами. Необхідність гуманітаризації вищої освіти задекларована в провідних освітянських документах (Закони України «Про Освіту» [3], «Про вищу освіту» [2], Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) [1], Національна доктрина розвитку освіти [7] та ін.). З огляду на це, надзвичайної актуальності набуває проблема професійної підготовки вчителя в контексті впровадження в навчально-виховний процес вищого навчального закладу взаємодії науки й мистецтва.

Проте сучасна практика свідчить, що сьогодні ще зберігається відчутний дисбаланс між означеними системами пізнання навколишнього. Стереотипізація науково-інформативного підходу, стимул-реакційного спрямування освітнього процесу негативно впливає на професійну підготовку студентів, майбутніх учителів початкових класів до естетичного виховання молодших школярів.

Сучасна освіта як багатомірний показник духовного стану суспільства повинна забезпечувати взаємодію різних способів пізнання і тим самим каталізувати особистісні зв'язки студентів із навколишнім світом. Мистецтво та наука взаємодіють з одним і тим самим буттям, проте відображають його по-різному – за допомогою чуттєвих або раціональних сфер.

Наука пізнає реальний об'єкт, мистецтво ж формує ставлення до нього. Вагоме місце в системі підготовки студентів до естетичного виховання молодших школярів займає теоретична підготовка майбутніх педагогів, що повинна бути націлена на особистісне «присвоєння» освітньої інформації. Взаємодія наукового та художнього підходів до освоєння майбутніми фахівцями навчального матеріалу створить реальні можливості формування в майбутніх учителів початкових класів нових знань, що характеризуються вищим рівнем осмислення художніх фактів, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням дієвості та систематичності. В. Роменець закликав не шукати «різницю між цими видами творчості в тому, що наука не дає нам художньої насолоди, а мистецтво якраз покликане давати її. Наука відкриває нам нові можливості для змістовної художньої насолоди» [4, с. 143].

2. Опанування майбутніми вчителями початкових класів алгоритмів естетико-виховної роботи з молодшими школярами.

У контексті підготовки майбутніх фахівців до естетичного виховання дитини вважаємо за необхідне ознайомити студентів із певною системою вказівок та орієнтирів, які сприятимуть ефективному формуванню досвіду молодших школярів. Умова опанування студентами алгоритмів естетико-виховної роботи з молодшими школярами ґрунтується на теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна.

У своєму дослідженні П. Гальперін виокремив орієнтовну функціональну складову, що визначає закономірності переходу від зовнішньо матеріалізованих до внутрішніх психічних дій і характеризується формою, мірою узагальнення, рівнем засвоєння, а також необхідними для продуктивного виконання дії умовами. Учені зазначають, що орієнтовна основа дії може бути повідомлена учням чи студентам у різній формі: у вигляді зразка дії, словесного пояснення з одночасним показом виконання дії, у вигляді поетапного алгоритму тощо. В освітньо-професійній програмі (ОПП) підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010102 – «Початкова освіта» (галузевий стандарт вищої освіти) передбачені стереотипні, діагностичні та евристичні завдання діяльності педагога, що виконуються також за алгоритмом із різним рівнем складності.

Таким чином, при побудові педагогічного процесу, по-перше, доцільно ознайомити студентів з алгоритмами естетико-виховної роботи з естетичного виховання молодших школярів; по-друге, запропоновані алгоритми повинні не обмежувати, а створювати простір для педагогічної творчості. У філософських словниках підкреслюється, що побудова алгоритмів для багатьох процесів розумової діяльності людини сприяє їх автоматизації й «вивільняє» особистість для творчості. Важливо акцентувати увагу майбутніх педагогів на етапах (підготовчий, основний, підсумковий) діяльності, на прикладах презентувати їх зміст та спонукати студентів до створення власних алгоритмів. Так, у підготовчому етапі доцільно передбачити засоби (конкретні твори мистецтва, об'єкти, явища навколишнього та ін.) забезпечення діяльності, в основному – ознайомити майбутніх педагогів з особливостями взаємодії учасників навчально-виховного процесу, у підсумковому – передбачити систему дій з метою закріплення сформульованих учнями висновків. Перш ніж презентувати майбутнім фахівцям певний алгоритм естетико-виховної роботи, доцільно залучити самих студентів у діяльність, передбачену етапами алгоритму.

Також можна практикувати, окрім створення майбутніми фахівцями індивідуальних алгоритмів, моделювання групових та колективних систем вказівок та орієнтирів із використанням інтерактивних технологій навчання («Мікрофон», «Коло ідей», «Незакінчене речення», «Аналіз ситуацій», «Мозковий штурм» та ін.) як «інструмент освоєння нового досвіду» [6]. При цьому викладач виступає в ролі консультанта-фасилітатора, що займає позицію помічника, спрямовує процес обміну інформацією, супроводжує власний пошук студентами можливих варіантів розв'язання проблеми, сприяє знаходженню рішень, формулюванню висновків тощо. Доцільно залучити майбутніх педагогів в ігрову діяльність та ознайомити їх з алгоритмами естетичних ігор для молодших школярів. Роль гри в освоєнні дитиною досвіду шляхом пізнання навколишнього світу підкреслювалась у дослідженнях багатьох науковців (Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, В. Роменець та ін.), адже в грі відбувається оперування наявним досвідом, його збагачення та уточнення. Особливо

слід звернути увагу на алгоритми довготривалих естетичних ігор, що охоплюють весь навчальний рік і сприяють логічному взаємозв'язку, наступності різних форм навчально-виховної роботи в початковій школі.

3. Активізація художнього мислення майбутніх фахівців з метою збагачення власного естетичного досвіду.

На нашу думку, процес активізації художнього мислення майбутніх педагогів повинен ґрунтуватися на виокремлених Дж. Гілфордом шести параметрах креативності, які складають потужний базис такого мислення: здатність знаходити і ставити проблеми, генерувати велику кількість ідей, відповідати на подразники нетипово, вдосконалювати об'єкт, розв'язувати проблеми, аналізуючи і синтезуючи [4]. Учені наголошують, що завдяки сприйманню художніх творів розвиваються всі компоненти художнього мислення особистості. Так, впливаючи на світ почуттів, а через нього на інтелект, зазначає Л. Нечаєва, «мистецтво глибоко впливає на соціальну практику. Тим самим поняття «художнє мислення» входить до системи координат професійно значущих якостей особистості, охоплюючи характеристики технологічної майстерності й глибини внутрішнього світу майбутнього вчителя» [8].

У структурі художнього мислення гармонійно поєднуються емоційно-чуттєва та інтелектуально-раціональна складові, тому важливо спонукати майбутніх фахівців до глибокого аналізу внутрішнього змісту мистецьких творів, висновків, логічних узагальнень. У контексті даної вимоги доцільно організувати групову діяльність майбутніх педагогів з метою пошуку сюжету художньо-творчого продукту та виражальних засобів його втілення. Варто також практикувати роботу всієї студентської аудиторії над спільним завданням. У процесі організації художньо-творчої діяльності та розробки мистецьких завдань слід урахувувати специфіку майбутньої професійної діяльності вчителя початкових класів та безпосередньо особливості структури і функціонування естетичного досвіду молодшого школяра.

Важливо акцентувати увагу студентів на потенційних можливостях процесу інтегративного застосування мистецтва, що передбачає взаємодію відчуттів, при якому під впливом одних аналізаторів відбувається «резонансне подразнення» інших. Використання інтеграції мистецтв є потужним засобом активізації художнього мислення особистості вчителя. Дослідниками вивчено такий феномен, як синестезія. Зокрема, Т. Рейзенкінд наголошує, що в контексті інтегрованого підходу визначаються аспекти інтеграційних механізмів на основі психологічних особливостей особистості, до яких дослідниця відносить і таке новоутворення, як синестезія [4]. О. Рудницька визначає синестезію як міжсенсорні асоціації, які виникають у суб'єкта внаслідок взаємовпливу візуальних, слухових та інших образів мистецтва і зумовлюються інтегративною природою конкретно-чуттєвого осягнення художнього смислу [5]. Також доцільно спонукати майбутніх фахівців на виявлення

педагогічних помилок та причин неправильного інтегративного використання різних видів мистецтв. На нашу думку, художнє мислення – синтезований процес пізнання навколишнього, основою і результатом якого є художній образ, який асоціативно, метафорично, емоційно-образно узагальнює дійсність. З метою забезпечення педагогами продуктивного контакту молодших школярів із красою та своєрідністю навколишнього, ефективного використання художніх образів мистецтва, доцільно в підготовці вчителя початкових класів сприяти активізації його художнього мислення засобами художньо-творчої діяльності. Художнє мислення вчителя сприятиме його виразності, винахідливості, ініціативності, варіативності в доборі методів, форм навчально-виховної роботи з молодшими школярами.

4. Залучення студентів до естетичного виховання дитини в процесі проходження різних видів педагогічної практики.

Педагогічна практика є необхідною частиною єдиного навчально-виховного процесу підготовки вчителів початкових класів до естетичного виховання дитини, що розв'язує завдання формування та удосконалення навичок естетико-виховної роботи з молодшими школярами.

Однією з важливих умов підвищення ефективності педагогічної практики в системі підготовки майбутніх фахівців до естетичного виховання молодших школярів вважаємо посилення її естетичної спрямованості. Вчені зазначають, що «педагогічна практика, включаючи студентів у реальний педагогічний процес, складовою якого є естетичне виховання учнів, актуалізує систему теоретичних знань з естетики, мистецтвознавства, з психології, педагогіки і методики естетичного виховання, озброює системою спеціальний умінь і навичок» [4].

Таким чином, підготовка студентів до ефективного забезпечення процесу естетичного виховання молодших школярів, безумовно, потребує посилення естетико-виховної спрямованості педагогічної практики, забезпечення її комплексного характеру, органічного взаємозв'язку з вивченням психолого-педагогічних курсів, спецсемінарів та спецкурсів.

Аналіз наукових досліджень у контексті формування естетичної культури особистості засвідчує підвищення активності в дослідженні проблеми естетичного виховання майбутнього вчителя та естетичного виховання дитини. Аналіз навчальних програм виявив, що вчитель початкових класів повинен бути готовим до формування цілісного естетичного досвіду особистості дитини. Наразі відбувається активний пошук нових концепцій та моделей освіти, методів, технологій навчання і виховання майбутніх педагогів, серед яких завдання підготовки студентів до естетичного виховання дітей займає вагоме місце. Науковою громадськістю розробляються різноманітні інноваційні технології та методики, що характеризуються переходом від репродуктивних форм і методів організації навчально-виховного процесу у вищій школі до художньо-розвивальних, проблемних, дослідницьких.

У дослідженні з'ясовано, що у структурі кваліфікаційної характеристики фахівця повинен міститися поряд зі спеціальними знаннями, практичними вміннями, навичками ще й потужний естетичний компонент. У зв'язку з цим у нашій роботі здійснено дефінітивний аналіз поняття «естетичне виховання», обґрунтовано його сутність, виокремлено структуру, а також обґрунтовано місце естетичного виховання у формуванні особистості молодшого школяра.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано такі педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування естетичного досвіду дитини: забезпечення взаємодії наукового та художнього підходів до професійно-орієнтованої підготовки педагогів; опанування майбутніми вчителями початкових класів алгоритмів естетико-виховної роботи з молодшими школярами; активізація художнього мислення майбутніх фахівців із метою збагачення власного естетичного досвіду; залучення студентів до формування естетичного досвіду молодших школярів у процесі проходження різних видів педагогічної практики.

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми і передбачає подальшу наукову діяльність в напрямі розробки моделі, обґрунтуванні та експериментальній перевірці технології підготовки педагогів до естетичного виховання молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – грудень, № 44–46. – С. 2–15.
2. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 2002. – 20–27 лют. (№ 12–13). – С. 5–12.
3. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1995. – 15 серп. (№ 31). – С. 1–4.
4. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва в початковій школі : посіб. для вчителя / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна та ін. – Х. : Ранок, 2006. – 256 с.
5. Мельничук С. Г. Формування естетичної культури майбутніх учителів (історико-педагогічний аспект, 1860–1980 рр.) / С. Г. Мельничук. – К., 1995. – 197 с.
6. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н. Є. Миропольська; АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 204 с. – Бібліогр. : с. 182–201.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 2001. – 18 лип., № 29. – С. 4–6.
8. Пахальчук Н. Впровадження активних форм навчання в зміст професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / Н. Пахальчук // Інноваційні технології в сучасній педагогіці : наук.-практ. семінар, 19–20 квіт. 2007 р. – Коломия, 2007. – С. 26–28.